

شیراز

دکتر خسرو مرآت

در سال ۱۳۱۲ در کنار تخت جمشید سی هزار لوحه بدست آمد که در آنها صورت دستمزد کارگران ساختمان تخت جمشید در دوران پادشاهی داریوش هخامنشی نگاشته شده بود. و در آن اسناد نام شیراز به زبانهای مختلف نوشته شده است.

در سال ۱۳۴۹ نیز در نزدیکی شیراز اشیایی که متعلق به هزاره اول قبل از میلاد بود کشف شد و پیدایش آنها حاکی از قدمت این شهر است. با توجه به اسناد فوق قطعی است که شهر شیراز پیش از اسلام وجود داشته است و در اوایل دوران اسلامی به دلایل سیاسی و نظامی شهر مهم در منطقه گردیده بود. در همان زمان در کنار شهر قدیمی شهر جدیدی را بوجود آوردند.

اصطخری می نویسد: "شیراز محدث را محمد بن القاسم بن ابی عقیل پسر عم حجاج بن یوسف بنا کرده و از شهرهای پارسی حمل به شیراز برند و از آنجا به هیچ جا نبرند و لشکرگاه اسلام آنجا زدند، در آن وقت که بر اصطخر جنگ می کردند و شهر آن وقت بنا کردند."

اعراب با تصرف بخشی از فارس، شیراز را محل حکومت خود قرار دادند و با مقاومت مردم شهر اصطخر مواجه شدند مردم این شهر بارها قیام کردند تا محمد بن یوسف به حکومت انتخاب گردید و محل حکومت را از اصطخر به شیراز انتقال دادند.

مقدسی بنای شهر شیراز را قبل از اسلام می داند. احمد بن ابی یعقوب در کتاب البلدان

خود در اواخر قرن سوم هجری می‌نویسد: "شیراز شهر بزرگ فارس شهری است با عظمت و شکوه که والیان در آنجا منزل می‌کنند و آن را وسعتی است تا آنجا که در این شهر خانه‌ای نیست، مگر آنکه صاحبخانه را بوستانی است دارای همه میوه‌ها و گلها و سبزه‌ها و هرچه در بوستانها می‌باشد."

شیراز در اوایل احتمالاً حصاری نداشته است و شاید در دوران فرمانروایی صمصام الدوله با کالنجار پسر عضد الدوله دیلمی حصاری بدور شهر بوجود آورده‌اند.

عمادالدوله دیلمی که موسس سلسله آل بویه است شیراز را پایتخت خود قرار داد. ابوشمس الدین مقدسی جغرافیدان معروف در کتاب خود احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم گوید: «شیراز هشت دروازه دارد که عبارتند از دروازه‌های اصطخر - شوشتر - غسان بند استانه - کوار - سلم - هندرو دروازه لهندره».

بازار شهر در آن زمان مانند امروز از در شمالی مسجد جمعه آغاز می‌شده است. در سال ۶۱۴ هجری قمری اتابک سعدبن زنگی استحکامات دور شهر را مستحکم نمود و بناهایی در شهر بوجود آورد.

حمداله مستوفی در نزهه القلوب حصار شهر را دوازده هزار و پانصدگام نوشته است و شیراز هفده محله و نه دروازه داشته است بنامهای دروازه‌های اصطخر - دراک موسی - دروازه بیضا - دروازه کازرون - دروازه فسا - دروازه سلم - دروازه دولت - دروازه باب نو و دروازه سعادت.

ابن بطوطه که در سالهای ۷۲۷ - ۷۴۷ هجری قمری به شهر شیراز سفر نموده از نظم این شهر مطالبی نوشته و گوید برای هر یک از مشاغل در بازارهای شهر جای بخصوصی وجود دارد. وی به بازار میوه فروشان که در سمت شمالی مسجد جامع عتیق قرار داشته اشاره نموده است که بسیار زیبا و دیدنی بوده است.

او که بیشتر مناطق شرق را از نزدیک دیده بود، می‌نویسد: "که هیچ شهری از لحاظ زیبایی به دمشق نمی‌رسد مگر شیراز. این شهر در زمین مسطحی واقع شده و دور آن باغهای زیادی فرار گرفته است و نیز می‌نویسد که بازار میوه‌فروشان شیراز را از بازار باب البرید دمشق زیباتر یافته است."

شیراز را در گذشته دارالمعلم و دارالفضل نام گذاری کرده بودند. در سال ۴۳۹ ه‍.ق که شهر اصطخر بوسیله ابوکالیجار دیلمی منهدم گردید مردم آن به شیراز مهاجرت نمودند. شیراز در گذشته به صنایع دستی خود مانند قالیبالی - کتده‌کاری - نقره‌کاری - خاتم‌سازی قلابدوزی معروف بوده و نیز مرکز علم و دانش بوده و علما و شعرای بزرگی از این شهر برخاسته‌اند.

توماس هربرت جهانگرد انگلیسی که در زمان شاه عباس به ایران سفر کرده است در مورد شیراز می‌نویسد: «شهری قدیمی است و در عظمت و شکوه دومین شهر کشور محسوب می‌شود».

در زمان صفویه شیراز شهرآبادی بوده و خیابانی مانند چهارباغ اصفهان داشته است. در پیش از سیصد سال پیش میل بسیاری از مناطق، این شهر را از بین برد و بیماری و گرسنگی را بدنبال خود آورد. این شهر بدست افغانها تصرف گردید و صدمات زیادی دید و بار دیگر نادرشاه افشار شهر را از آنها پس گرفت.

گفته شده است که در اواخر دوران نادر شهر رو به آبادی گذاشت. در زمان کریم خان، چون این شهر را به پایتختی برگزیده بود به آبادانی آن همت گماشت.

در زمان کریم خان (۱۱۷۹-۱۲۱۰ ه‍.ق) آبادانی زیادی در این شهر صورت گرفت و حصار شهر مرمت شد و شهر دارای شش دروازه گردید. دروازه اصفهان - دروازه باغشاه - دروازه کازرون - دروازه شاه دایی - دروازه قصابخانه - دروازه سعدی.

کار ساختمانی مسجد وکیل در سال ۱۱۸۷ ه.ق به پایان رسید و یکی از زیباترین مساجد جهان گردید بازار وکیل دارای ۵۰۰ متر طول و ۱۲ متر عرض و بطور کامل سنگفرش بوده است.

در زمان قاجار بجز تعمیرات، کار اساسی و مهم دیگری در شیراز انجام نگرفت شیراز در اوایل این دوره ۶۵۰۰ خانه و ۱۵۰ حمام و ۱۳۰ مسجد داشته است در موقع عبور آقای کنت دوگوبینو وزیر مختار فرانسه از شیراز، زلزله صدمات بسیاری به این شهر وارد کرده بود و پیر لوتی نویسنده فرانسوی که از این شهر دیدن کرده است فقط از یک مسجد و آرامگاه سعدی و حافظ یاد میکند و شهر را بسیار کثیف و معابر را بسیار تنگ توصیف میکند.

نقاشان بزرگی در قرون گذشته از این شهر برخاسته‌اند که اغلب آثار آنها در موزه‌های جهان و ایران نگهداری میشود.

که ذکر اسامی و شرح حال آنها مستلزم کار جداگانه‌ای است .

با وجود صدمات جنگها و سیل و زلزله‌های بی‌شمار که این شهر به خود دیده است همچنان مرکز علم و ادب و هنر بوده و خواهد بود. *اطلاعات فرهنگی*

در مورد جمعیت شهر شیراز در دوران مرکزیت اسلامی، دیلمی و در فواصل آنها اطلاعات پراکنده‌ای وجود دارد که اغلب آنها از حدود اطمینان لازم برخوردار نیستند. اطلاعات جمعیتی زیر که از منابع داخلی و خارجی گردآوری شده است علاوه بر اینکه بیانگر عدم دقت آمارهای ارائه شده است نشان میدهد که شهر شیراز بعد از دوران زندیه بسرعت سیر نزولی طی کرده است ولی خوشبختانه از آغاز قرن حاضر مجدداً و با کاهش عوامل بازدارنده توسعه، جمعیت شهر رو به افزایش گذاشته و در حال حاضر یک ابرشهر محسوب می‌گردد.

یاد آور می شود در اواخر دوران قاجار جمعیت شهرکتر از ۱۰۰۰۰۰ نفر برآورد شده بود.

جمعیت شیراز طی یک قرن و نیم گذشته

سال	جمعیت
(۱) ۱۲۴۲	۴۵۰۰۰
(۲) ۱۲۵۱	۲۵۰۰۰
(۳) ۱۲۵۹	۲۵۰۰۰
(۴) ۱۲۶۰	۲۵۰۰۰
(۵) ۱۲۶۲	۲۰۰۰۰
(۶) ۱۲۷۷	۳۲۰۰۰
(۷) ۱۳۱۶	۱۱۹۸۰۰
(۸) ۱۳۲۲	۱۲۹۰۰۰
(۹) ۱۳۳۵	۱۷۰۶۵۹
(۱۰) ۱۳۴۵	۲۶۹۸۶۵
(۱۱) ۱۳۵۵	۴۲۵۸۱۳
(۱۲) ۱۳۶۵	۸۴۸۲۸۹
(۱۳) ۱۳۷۰	۹۷۳۱۶۱

این اطلاعات جمعیتی با استفاده از منابع خارجی و داخلی با بررسی های لازم مورد

استفاده قرار گرفته است.

1. PELLY.
2. THOMSON. LA PERSE SA POPULATION, SES REVENUES SON ARMEE SON COMMERCE PARIS 1867.
3. ABREGE DE GEOGRAPHIE ADRIEN BALBI.
4. HOUTON SHINDLER.
5. ALMANACH DE GOTHA 1898.
6. FURON LA PERSE PARIS 1938.
7. G. CHARBOT LES VILLES.

۸ سالنامه.

۹. وزارت کشور سرشماری عمومی کشور، سازمان ثبت احوال کشور.

۱۰-۱۳. مرکز آمار ایران سرشماری.

و نیز از کتاب نظری اجمالی به شهر شیراز و شهرسازی در ایران - به کوشش محمد

یوسف کیانی - شهر شیراز، کرامت الله الفسر. مطالعات فرهنگی

LA PERSE FAR M. LOUIS DUBEUX PARIS 1841.

سفرنامه ابن بطوطه ترجمه محمد علی موحد

سازمان ثبت احوال کشور

GOBINAV TROIS ANS EN ASIE PARIS 1859.

TAVERNIES VOYAGE EN PERSE NOUVELLE EDITION PARIS 1930.

CHERDIN, VAYAGES EN PERSE PARIS 1735.

شیراز در ۱۵۰ سال پیش

Shiraz